

ב"ה ניסן ה'תשס"ח

כנגד ארבעה בנים דברה תורה
מתשבות היהודים על חינוך ומסורת

ספור יציאת מצרים עומד במרכזו של הלילה המכונן – ליל הסדר. אופי הספור ומשמעותו חבוקים בלשון המקרא ובמסורת שבעל פה. ננסה לעמוד מעט עליהם תוך עיון ביקורתי. חכמים זיהו במקרא ארבעה בנים הראויים למענה ולספור. נסו לזהותם בפסוקים הבאים.

א. התבוננות ראשונה - כללית

שמות פרק יב

(כו) וְהָיָה כִּי יֹאמְרוּ אֲלֵיכֶם בְּנֵיכֶם מָה הָעִבְדָּה הַזֹּאת לָכֶם:
(כז) וְאָמַרְתֶּם זָבַח פֶּסַח הוּא לִי אֲשֶׁר פָּסַח עַל בְּתֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמִצְרַיִם בְּנִגְפוֹ אֶת מִצְרַיִם וְאֶת בְּתֵינִי הִצִּיל נִיקֹד הָעַם וַיִּשְׁתַּחֲוּוּ:
שמות יג

(ח) וְהִגַּדְתָּ לְבִנְךָ בַּיּוֹם הַהוּא לֵאמֹר בְּעִבּוּר זֶה עָשָׂה יי לִי בְּצֵאתִי מִמִּצְרַיִם:
(ט) וְהָיָה לָךְ לְאוֹת עַל יָדְךָ לְזָכְרוֹן בֵּין עֵינֶיךָ לְמַעַן תִּהְיֶה תּוֹרַת יי בְּפִיךָ כִּי בְיַד חַזְקָה הוֹצֵאתִי יי מִמִּצְרַיִם:
שמות יג

(יז) וְהָיָה כִּי יִשְׁאַלְךָ בֶּןֶךָ מָחָר לֵאמֹר מָה זֹאת וְאָמַרְתָּ אֵלָיו בְּחֹזֶק יָד הוֹצִיאָנוּ יי מִמִּצְרַיִם מִבֵּית עֲבָדִים:
(טו) וַיְהִי כִּי הִקְשָׁה פְרִיעָה לְשַׁלְחָנוּ וַיַּהַרְג יי כָּל בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבְּכוֹר אֲדָם וְעַד בְּכוֹר בְּהֵמָה עַל כֵּן אָנִי זֹבֵחַ לִי כָּל פֶּסַח רַחֵם הַזְּכָרִים וְכָל בְּכוֹר בְּנֵי אִפְרָיִם:
(טז) וְהָיָה לְאוֹת עַל יָדְכֶם וּלְטוֹטְפוֹת בֵּין עֵינֶיךָ כִּי בְּחֹזֶק יָד הוֹצִיאָנוּ יי מִמִּצְרַיִם
דברים פרק ו

(כ) כִּי יִשְׁאַלְךָ בֶּןֶךָ מָחָר לֵאמֹר מָה הָעִדָּת וְהַחֲקִים וְהַמְשֻׁפָּטִים אֲשֶׁר צִוָּה יי אֱלֹהֵינוּ אֲתָכֶם:
(כא) וְאָמַרְתָּ לְבִנְךָ עֲבָדִים הָיִינוּ לְפָרְעָה בְּמִצְרַיִם וַיִּצְיָאֵנוּ יי מִמִּצְרַיִם בְּיַד חַזְקָה:
(כב) וַיִּתֵּן יי אוֹתוֹת וּמִפְתֵּיִם גְּדוֹלִים וְרָעִים בְּמִצְרַיִם בְּפָרְעָה וּבְכָל בֵּיתוֹ לְעֵינֵינוּ:
(כג) וְאוֹתָנוּ הוֹצִיא מִשָּׁם לְמַעַן הִבִּיא אֶתְנוּ לְתַת לָנוּ אֶת הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לְאַבְרָהָם:
(כד) וַיִּצְוֵנוּ יי לַעֲשׂוֹת אֶת כָּל הַחֲקִים הָאֵלֶּה לְיִרְאָה אֶת יי אֱלֹהֵינוּ לְטוֹב לָנוּ כָּל הַיָּמִים לְחַיֵּינוּ כִּהְיוֹם הַזֶּה:
(כה) וְצִדְקָה תִּהְיֶה לָנוּ כִּי נִשְׁמַר לַעֲשׂוֹת אֶת כָּל הַמִּצְוָה הַזֹּאת לְפָנֵי יי אֱלֹהֵינוּ כְּאֲשֶׁר צִוָּנוּ:

מי הבן המצוי בליבה של כל פרשה? מהי התגובה לה הוא זוכה? מדוע דווקא זו? התוכלו לעמוד על הפרופיל של התשובות? ניתן להסתייע בדברים הבאים:

ספר אבדורהם סדר ההגדה ופירושה ז"ה ומתחיל ההגדה

ונקראה הגדה על שם (שמות יג, ח) וְהִגַּדְתָּ לְבִנְךָ בַּיּוֹם הַהוּא וכו'.
ועוד מפני שמגיד בה ענין יציאת מצרים הנסים ונפלאות שעשה עמנו הקב"ה באותו זמן.
יש מפרשים הגדה שהוא לשון הודאה ושבח להקב"ה על שהוציאנו מארץ מצרים כמו שמתרגם בירושלמי הגדתי היום לה' אלהיך (דברים כו, ג) שבחית יומא דין. וכן תרגמו רבינו סעדיה בערב.

מדוע לא מצאו חז"ל בן מיוחד גם למצוי בפסוק הבא?

ספר שמות פרק י

(ב) וְלִמְעַן תִּסְפַּר בְּאָזְנֵי בֶּןֶךָ וּבֶן בֶּןֶךָ אֶת אֲשֶׁר הִתְעַלְלִיתִי בְּמִצְרַיִם וְאֶת אֹתֹתֵי אֲשֶׁר שָׁמַתִּי בָּם וַיִּדְעַתֶּם כִּי אֲנִי יי:

הנוכל להסתייע בביאור של ספר החינוך:

ספר החינוך מצוה כא

גשר מפעלים חינוכיים

הקמדה לערכי היהדות ע"ש בלשנר

Comment [עקב]: ר' דוד
אבדורהם - היה תלמידו של רבי יעקב בן אשר, חי בסיביליה. עיקר פרסומו נבע מספרו שכתב בשנת 1340 "פירוש הברכות והתפילות" (ידוע יותר בשם "ספר אבדורהם") שמטרתו ריכוז התפילות פירושם והלכותיהם. בספרו אוסף האבדורהם פירושים והלכות מהתלמודים, הבבלי והירושלמי, מכתבי הגאונים וכל הפרשנים שקדמו לתקופתו.

משרשי מצוה זו, כדי שיזכרו היהודים לעולם הניסים הגדולים שעשה להם השם יתברך ביציאת מצרים...
 כי הוא יסוד גדול ועמוד חזק בתורתנו ובאמונתנו. ועל כן אנו אומרים לעולם בברכותינו ובתפלותינו זכר ליציאת מצרים, לפי שהוא לנו אות ומופת גמור בחידוש העולם, וכי יש אלוה קדמון חפץ ויכול, פועל כל הנמצאות אל היש שהם עליו, ובידו לשנותם אל היש שיחפץ בכל זמן מן הזמנים, כמו שעשה במצרים ששינה טבעי העולם בשבילנו, ועשה לנו אותות מחודשים גדולים ועצומים, הלא זה משתק כל כופר בחידוש העולם, ומקיים האמונה בידיעת השם יתברך, וכי השגחתו ויכלתו בכללים ובפרטים כולם.

ערכו עתה השוואה כללית בין התגובה של התורה לדברי הבנים למענה שמציעה ההגדה:

הגדה של פסח

כַּנְגַד אֲרָבְעָה בָּנִים דְּבָרָה תוֹרָה:

אֶחָד חָכֵם. וְאֶחָד רָשָׁע. וְאֶחָד תָּם. וְאֶחָד שְׂאֵינִי יוֹדֵעַ לְשֹׂאֵל:

חָכֵם מָה הוּא אוֹמֵר. מָה הָעֵדוּת וְהַחֲקִים וְהַמְשֻׁפָּטִים אֲשֶׁר צָוָה יְדֹנֵד אֶל הַיָּנִי אֶתְכֶם. וְאִי אֵתָה אֲמֹר לוֹ כְּהַלְכוֹת הַפֶּסַח אֵין מְפָטִירִין אִמֵר הַפֶּסַח אֶפִּיקוּמֵן:

רָשָׁע מָה הוּא אוֹמֵר. מָה הָעֵבֹדָה הַזֹּאת לְכֶם. לְכֶם וְלֹא לוֹ. וְלִפִּי שְׁהוֹצִיא אֶת עַמּוֹ מִן הַכְּלָל כִּפּוּר בְּעֶקֶר. וְאִי אֵתָה הִקְהָה אֶת שְׁנֵי וְאֲמֹר לוֹ. בְּעֵבוֹר זֶה עָשָׂה יְדֹנֵד לִי בְּצִאתִי מִמִּצְרַיִם. לִי וְלֹא לוֹ. אֱלֹהֵי הַיָּהוָה שֵׁם לֹא הָיָה נִגְאָל:

תָּם מָה הוּא אוֹמֵר. מָה זֹאת. וְאֵמַרְתָּ אֵלָיו בְּחֹזֶק יָד הוֹצִיאָנוּ יְדֹנֵד מִמִּצְרַיִם מִבֵּית עֲבָדִים:

שְׂאֵינִי יוֹדֵעַ לְשֹׂאֵל אֶת פֶּתַח לוֹ. שְׁנֵאֲמַר, וְהַגְדַתְּ לְבָנְךָ בַיּוֹם הַהוּא לֵאמֹר בְּעֵבוֹר זֶה עָשָׂה יְדֹנֵד לִי בְּצִאתִי מִמִּצְרַיִם:

שְׂהֵינִי יוֹדֵעַ לְשֹׂאֵל

ב. התבוננות שניה - ממוקדת

התבוננו בשאלת החכם. השוו אותה לשאלת הרשע. מדוע הרשע מגונה על גישתו ואילו החכם לא? פרשני הדורות היציעו לשאלה זו למעלה מ-10 תשובות. כדי לא ללאות במקורות – חישבו לבד! שימו לב, פעם נוספת לשאלת החכם. מה הוא מבקש לדעת? שימו לב לתשובה שניתנת לו בתורה. האם בקשתו מתקבלת? ראו את הניתוח של ברב **אברמסקי**:

חזון יחזקאל (אברמסקי) על התוספתא

כלומר אנפ"י שהשואל כנראה הוא תלמיד חכם ובא לעמוד על עיקרי הדינים, כנראה משאלתו: "מה העדות החוקים והמשפטים" והתורה מצווה אותו "ואמרת לבנך עבדים היינו לפרעה במצרים ויוציאנו ה' ממצרים ביד חזקה" **ולא עתה השעה לפלפל עמו על עיקרי ההלכות...**

מצאו את ההשלכה החינוכית העולה מגישה זו. בדקו את המענה של ההגדה לבן החכם האם היא משלימה 'חיסרון' שיש במענה של התורה? מה פשרה של ההלכה המוזכרת כאן? למה דווקא היא? האדמו"ר מגור מציע הצעה עמוקה:

שפת אמת - לפסח - שנת [תרל"א]

בשאלת החכם מה העדות והחוקים. ולכאורה איך שואל טעם על חוקה. אך כי באמת כתיב מגיד דבריו כו' חוקיו כו' לישראל שבנ"י יודעין **טעם גם בחוקה והוא ע"י שמאמין ועושה החוק באמת אף בלי הרגשת הטעם** ע"ז זוכה לידע הטעם ג"כ. והוא עצמו ג"כ אכילת מצה אף שהיא בלי טעמים רק כמו שהיא. רק מה שמונע מאכלים אחרים כדי להיות נדבק בטעם המצה. ע"ז מרגיש **דביקות במצה אף שאינו משיג הטעם**. וז"ש אין מפטירין כו':

כיצד פרשנותו של השפת אמת משיבה את תשובת חז"ל אל הרציונאל המקראי?

ומכאן **לבן הרשע.**

גשר מפעלים חינוכיים

הקתדרה לערכי היהדות ע"ש בלשנר

Comment [עק2]: יחזקאל אברמסקי (1886 - 1976), רב וחוקר תלמוד, פרשן ומורה, חתן פרס ישראל, נולד בליטא. עסק בפרשנות תלמודית. היה עסקן ציבורי, פעיל במסגרות דתיות ומקורב ל"תנועת המוסר". בין השאר, היה רבן של סלוצק. בשנת 1930 הואשם בברית המועצות ב"פעילות אנטי-סובייטית", בגלל שביקש לעלות לארץ ישראל. נשפט ונידון לחמש שנות עבודת פרך. גלה לסיביר... שוחרר לאחר שנתיים, הודות למאמצים גדולים של ראשי היהדות הדתית במערב. בשנת 1932 עזב את ברית המועצות והשתקע בלונדון. שם היה רב של קהילת מחזיקי הדת. בשנת 1951 עלה עם משפחתו לירושלים, והמשיך במפעלו הגדול, חיבור הפירוש לתוספתא, "חזון יחזקאל". בשנת 1956 זכה בפרס ישראל בתחום הספרות התורנית.

מהו טיב רשעותו? מדוע משיבים לו במטבע הזה דווקא? האם המגמה היא לרחק את הרשע? היתכן שיש כאן מחשבה לקרבו? איך, על ידי דחייתו? במדרש חכמים המתייחס לתהליכים הקודמים ליציאת מצרים – ישנו פתח אור גם לשאלה הכבידה הזו. ראו את המדרש והתעמקו בשאלות הנספחות אליו.

שמות רבה פרשה יט אות ה ושיר השירים רבה פרשה א אות ג

והיה הקב"ה מבקש לגאלן ולא היה להם זכות. מה עשה הקב"ה קרא למשה ואמר לו לך ומהול אותם... והרבה מהן לא היו מקבלים עליהם למול אמר הקב"ה שיעשו הפסח וכיון שעשה משה את הפסח גזר הקב"ה לד' רוחות העולם ונושבות בג"ע מן הרוחות שבג"ע הלכו ונדבקו באותו הפסח..נתכנסו כל ישראל אצל משה אמרו לו בבקשה ממך האכילנו מפסחך...

והיתה נפשם קוהא לאכול, אמרו לו משה רבינו תן לנו מה נאכל, אמר להם משה כך אמר לי הקב"ה (שם/שמות י"ב/) כל בן נכר לא יאכל בו עמדו והפרישו הנכרים שביניהם

והיתה נפשם קוהא לאכול, אמרו לו משה רבינו תן לנו מה נאכל, אמר להם כך אמר לי הקב"ה (שם/שמות י"ב/) וכל עבד איש מקנת כסף ומלתה אותו אז יאכל בו, עמדו ומלו את עבדיהם

והיתה נפשם קוהא לאכול, אמרו לו תן לנו מה נאכל, אמר להם כך אמר לי הקב"ה סינטומוס (שם/שמות י"ב/) כל ערל לא יאכל בו, מיד כל אחד ואחד נתן חרבו על ירכו ומהל עצמו,

למה צריך זכות כדי להגאל? מהו הפיתוי שיש בריח של מה? מה מושג על ידי הפיתוי שלא מושג על ידי צו ואתרעה? מהי החשיבות של החזרה המשולשת על 'והיתה נפשם קוהא לאכול? מהי הגישה שעולה ממדרש זה ביחס לסרבני מצוות חסרי זכויות? ובעיקר – לאור מדרש זה – מהי המשמעות וכיצד מתבצעת 'הקהיית השיניים' של הרשע?

רשע

ספורי חסידים

ר' לוי יצחק מברדיטשב שב לביתו לאחר תפילת ערבית של ליל הפסח. בשעה זו כבר רבו הבתים מהם נשמע קול קריאת ההגדה. כשעבר ליד חלון ביתו של שמרליק שואב המים, נוכח שהוא עומד כבר ב'ארבעה בנים'. היטה הצדיק את אוזנו ושמע כי אותו יהודי בור מגנן: כנגד ארבעה בנים דברה תורה:

אחאאאאאד חכם,

אחאאאאאד רשע

אחאאאאאד תם....

והיה מאריך והולך באחד כיהודים המקבלים עליהם עול מלכות שמים.

פנה סגורם של ישראל לאביו שבשמים ואמר:

ראה עמך ישראל – מאמינים בני מאמינים ובמיוחד את נגינתו של ר' שמרליק שואב המים –

אפילו מן הרשע הוא עושה קריאת שמע....

גשר מפעלים חינוכיים

הקתדרה לערכי היהדות ע"ש בלשנר